

רד"צ חופמן

ג) המשך נאום־הברית
ברכה בשכר שמירת המצוות וקללה בעון אי־קיומן
(פרק כח).

ראשית: ברכה בשכר שמירת המצוות (הפסוקים א—יד).
אחרי שש הברכות הכלליות בשכר קיום התורה, שכולן פותחות בתיבת
„ברוך“ (הפסוקים א—ז), מוסיף הכתוב עוד שבע ברכות מפורטות, הכלולות
כל טוב (הפסוקים ז—יד), דהיינו: נצחון על כל האויבים (פסוק ז); הצלחה
בכל משלוח־יד (פסוק ח); בחירה לעם קדוש (פסוק ט); מתוך כך חלות
מורא על כל האומות (פסוק י); שפע של אושר בארץ הקודש (פסוק יא);
הצלחת התבואה ומצב כלכלי טוב (פסוק יב); עלייה תמידית (פסוק יג).

פרק כח. הפסוקים א—ו: והיה אם שמע תשמע בקול
ה' אלקיך לשמור לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך
היום ונתנך ה' אלקיך עליון על כל גויי הארץ. ובאו עליך
כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלקיך.
ברוך אתה בעיר וברוך אתה כשדה. ברוך פרי במנך ופרי
אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך. ברוך
טנאך ומשארתך. ברוך אתה בכאך וברוך אתה בצאתך.

כבר העיר דון יצחק אברבנאל על כך, שיש לתמיה מפני מה הקדים
הכתוב לומר „ונתנך... עליון“, ורק אחרי כן אמר: „ובאו עליך כל הברכות“.
לכאורה היה מן הראוי להקדים את השניה, כדרך שגם בקללות פתח הכתוב
בקללה הכללית: „ובאו עליך כל הקללות“. עוד קשה, למה חזר הכתוב
אחרי „ובאו עליך כל הברכות“ ואמר עוד הפעם: „כי תשמע וגר“, והרי
כבר נאמר תנאי זה בתחלת הברכות: „והיה אם שמע תשמע וגר“. ועוד
בה שלישיה, מפני מה לא נאמר בברכות: „חוקותי“, כמו שנאמר בקללות.

כפי שכבר בארנו למעלה הסמיך משה רבינו בדבריו אל העם פרשה זו. המתחילה כח. א. מיד לאחר גמר הפרשה המסתיימת כז. י. והרי שם נאמר: „ושמעת בקול וגו' ועשית את מצותיו ואת חוקירי. על כן לא הוצרך לחזור לומר כאן (כח. א) אלא „את כל מצותיו“, שהרי „מצות“ במובנן הרחב כוללות גם את החוקים, ובפרט בשעה שהזכיר את החוקים בסמוך לפניו. — בפסוק ט כבר אמר משה רבינו: „היום הוזה גהיית לעם“, כלומר כבר מעכשו נהיו ישראל לעם ה' על ידי קבלת התורה, ועל כן הוסיף עכשו, שאם ישמעו ישראל בקול ה' יעשה הש"ת אותם כבר עכשו, עוד לפני כיבוש הארץ. לעם עליון, כמו שכבר הובטחנו למעלה: „הו' האמירך היום... עליון על כל גויי הארץ“ (כו. יח"ט). מן המקרא שהוא אנו למדים, שעל ידי זה שהש"ת בחר בישראל להיות מקיימי רצונו בעולם הזה, זכו להיות במדרגה העליונה בין כל האומות, בתנאי שיקבלו תפקיד זה על עצמם ברצינות. הברכות שנאמרו בפסוקים ג והלאה, אינן יכולות להתקיים, כמובן, אלא אחרי כיבוש הארץ ורק בתנאי שישראל ימשיכו גם אז לשמוע בקול ה' ולא יסטו חס ושלום מדרך התורה מתוך עושרם. על כן חזר הכתוב על התנאי הזה בפסוק ב: „כי תשמע וגו'“. לדברי קניג „כי תשמע וגו'“ הוא פלינדרומיה (*). „השיגוך“ הוא שם נרדף „ובאו עליך“, כלומר הברכות יבואו עליך וישיגוך מעצמן, בלי יגיעה; השוה להלן פסוק מה, שם נאמר בנוגע לקללות: „ורדפוך השיגוך“. גם בלשון חכמינו מצינו ביטוי דומה לזה, שאמרו שכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו, כלומר משיגה אותו (עירובין יג. ב (**)).

ברוך אתה וגו'. כלומר, כדרך שהאדם חייב במצוות על כל צעד ושעל, כך ברכת ה' הבאה עליו בשכר זה תגיענו בכל מקום שהוא חי ופועל שם. הכתוב מדבר על ישראל כעל עם המתפרנס מחקלאות ועל כן הוא מציין בייחוד „עיר“ ו„שדה“. בשני המקומות האלה מקיים היהודי מצוות רבות ועל כן הוא ראוי לברכת ה'. אותה הכוונה כלולה בשני „ברוך“ האחרונים. „בבואך“ היינו הכניסה לעיר, „בצאתך“ היא היציאה

(*) כלומר צורת ניסוח השוה בראש ובסוף (המל"ד).

(**) ואולי התכוון הרהמ"ח למאמר „כל מי שבורח משררה שררה רודפת אחריו“

שבתנחומא ויקרא ג (המל"ד).

לשדה. על כן הקדים הכתוב „בבאך” לפני „בצאתך”, כמו שהקדים „בעיר” לפני „בשדה”. אלמלא טעם זה היה ראוי שהכתוב יסדרם להיפך, השה במדבר כז, יז; תהלים קכא, ח. אף על פי כן אין הברכה „בצאתך” ו„בבואך” זהה עם הברכה „בעיר” ו„בשדה”, כי „בצאתך” ו„בבואך” כולל גם את ברכת השי״ת בשעה שהאדם הולך בדרך מצוה, השה תהלים קכא, ח. עוד יש לפרש, כי בלשון יציאה וביאה נכללת פעולת מנהיגי העם (לא, ב). הזקוקים ביותר לברכה ה' — בפסוק ד מקדים הכתוב את הברכה עבור החביב ביותר בעיני האדם, דהיינו בניו. אחרי כן מזכיר הכתוב את שאר רכושו, השדה והבהמות. השה את פירושו למעלה לפסוק ז, יג. פרי הבטן מקביל לרכוש המצוי בעיר, מה שאין כן ברכת שאר הרכוש תלויה בברכת השדה. בפסוק ה פורט הכתוב בייחוד את הכלים אשר בהם נתונה תבואת השדה, דהיינו ברכת הסנא והמשארת. כלומר, השי״ת יברך לא רק את התבואה שבשדות בכללה, אלא ישלח את ברכתו גם אחרי אסיפתה, לשומרה מכל הפסד (רקבון וזדומה), כדי שתהיה ראוייה לאכילה. — פסוק ו כבר נתפרש למעלה. רבותינו דרשו מכאן: „שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם, מה ביאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא” (בבא מציעא קו, א; בעין זה דברים רבה ז, ה).

פסוק ז: יתן ה' את אויביך הקמים עליך נגפים לפניך
בדרך אחד יצאו אליך ובשבועה דרכים ינוסו לפניך.

הכתוב ממשיך בברכות פרטיות. הברכה הראשונה היא הנצחון הקל על האויבים. ברכה זאת היתה חשובה ביותר בשעה זאת, כאשר ישראל התעתדו להלחם נגד אויבים חזקים, ועל כן הקדימה הכתוב כאן, אף על פי שבברכות שבתורת כהנים (ויקרא כו) אינה אלא הברכה השלישית. — נגפים לפניך. כלומר נצחון קל (השה א, מב). האויבים יפלו מיד כאשר ישראל יתקיפו אותם. — בשבעה דרכים וגו'. כלומר בריחה מבהלת, השה במדבר י, לה. מספר „שבעה” לאו דווקא, אלא לשון ו'בוי הוא.

פסוק ח: יצו ה' אתך את הברכה באסמויך וככל משלח
ידך וברכך בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך.

הברכה השניה היא הצלחה חמרית בארץ הקודש. והיינו שפע באוצרות המחיה וגם בשאר הרכוש. — יצו. חסרון למיד הפעל בפעלי ל"ה מורה על הדגשה יתירה. כלומר הדבר הוא לגמרי לפי רצון הקב"ה (דילמן). — באסמ"ך. תרגומו „אסנא“, והיינו אוצר. — משלח ידך. למעלה יב. — וברכך בארץ. אין ברכה שלימה לישראל אלא בארץ הקודש.

הפסוקים ט"ז: יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך
כי תשמור את מצות ה' אלקיך והלכת בדרכיו. וראו כל
עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך.

הברכה השלישית היא. שהש"ת יראה בפני כל האומות שישראל הוא עמו הקדוש, כמו שנשבע לו למעלה כו. יט. הפסוק ס מתאים לפסוקים שבשמות יט, ד—ו, שגם שם תלה הכתוב את קדושת ישראל בתנאי זה (קניג). אלא שכאן הוסיף הכתוב את ההליכה בדרכי ה', המודגשת כמה פעמים במשנה תורה. כי קדושת העם יסודה גם בשאיפה ללכת בדרכי ה', שכן אמר הכתוב: „קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם“ (ויקרא יט, ב). — וראו וגו'. זאת היא הברכה הרביעית. כל האומות יכירו מתוך הצלחתם של ישראל, שהש"ת שהוא אל עליון מחבב אותם ומגין עליהם; הם ייראו להתקיף עם כזה, וממילא ישבו ישראל בשקט ובטחה, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, כמו שנתקיים הדבר בימי שלמה המלך. במצב זה של שלום ואושר, מכובד ויראוי בעיני כל העמים, הגיעו ישראל לשיא עצמתם המדינית וכבודם. אחרי כן ממשיך הכתוב בשאר הברכות.

הפסוקים יא—ד: והותירך ה' לטובה בפרי בטןך
ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע ה'
לאבותיך לתת לך. יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים
לתת מטרי ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית
גוים רבים ואתה לא תלזה. ונתנך ה' לראש ולא לזנב
והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות
ה' אלקיך אשר אנכי מצוך היום לשמור ולעשות. ולא
תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין
ושמאל ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם.

הברכה החמישית היא, כי כתוצאה ממצב השלוה יחול שפע בכל הרכוש החי, ובפרט ריבוי בנים. — והוֹתִירֶךְ. לדעת כמעט כל המפרשים כאן (וגם להלן ל. ט) פירושו: "יתן לך ריבוי ומותרות". ר' שניאור זק"ש מתרגם: "יקיים וישאיר אותך". זאת אומרת, חיים ארוכים ועשירים בקרב בנים ובני בנים. — עַל הַאֲדָמָה. פירושו כמו למעלה בפסוק ג, שאין ברכה אמיתית לישראל בכל אלה אלא בארץ הקודש.

הברכה הששית היא, שלא יצטרכו ישראל לעמול הרבה כדי להשיג את העושר הזה, כמו במצרים, שהיו צריכים להשקות את הזרעים ברגל כגן הירק (למעלה יא, י); אלא הברכה תרד על ישראל מן השמים, כי הארץ תהא מושגחת ומושפעת באופן מיוחד מן השמים (יא, יא והלאה). — וְלִבְרֶךְ וְגו'. בא לרבות ברכת ה' גם בכל שאר מעשיו של אדם. — וְהַלֹּוֹיֹת וְגו'. (השוה למעלה טו, ו). זאת תהיה תוצאה של השפע הרב, כי תהיה להם האפשרות למכור את תוצרת אדמתם לעמים אחרים ולעולם לא יצטרכו להביא אותה מן החוץ. על כן יהיו שאר העמים תמיד חייבים לישראל, ואילו הם בישראל אף פעם לא יהיו נושים.

הברכה השביעית, שהיא האחרונה, היא, שימשלו ישראל על עמים אחרים ולא יהיו כפופים לשום עם אחר. — לֹא שׁ... לֹזַב. הַשֹּׁה יִשְׁעִיה ט, יד והלאה. — וְהֵייתָ רַק לְמַעַלָּה. כלומר, דרך כל העמים היא שמתחלפות בחייהם תקופות ירידה עם תקופות עלייה, אבל לא כן אתה, אלא תדיר תעלה מעלה מעלה; העם ירבה להתעשר ולפרוח תמיד. — יחד עם זאת מדגיש הכתוב, שהצלחה תדירה כזאת לא נוכל לצפות אליה, אלא אם נדקדק היטב בכל מצוותיו של הקדוש ברוך הוא. אבל אם יסורו ישראל ח"ו מדרך ה', סופם לבוא לידי עבודה זרה, כמו שאירע בימי השופטים, ואז התחלפו תקופות שלום עם תקופות דיכוי ושעבוד.

וְלֹא תִסּוּר. ה, כט; יג, יא.

אם נשוה את הברכות שבספר משנה תורה עם הברכות שבתורת כהנים (ויקרא כו, ג—יג), נמצא כי אין הבדל גדול ביניהן בתוכנן, אלא שכאן נשתנה סדרן, פריון האדמה, שהבטיחה לנו התורה בויקרא כו, ד'ה, נזכר כאן בפסוקים ג—ה ובפסוק ח. גם שם הובטחנו על הברכה בעיר ובשדה, בצאתנו ובואנו, שלום פנימי ובטחון מפני חיות רעות (ויקרא כו, ו). הנצחון

על האויב החיצוני (ויקרא כו, זח) נאמר כאן בלשון קצרה יותר בפסוק ז. ההשגחה המיוחדת של הקדוש ברוך הוא, ריבוי העם ועושר מופלג (ויקרא כו, ט"ו), נאמרו כאן בפסוקים יא—יג. השראת השכינה בישראל (ויקרא כו, יא"ב) נזכרה כאן בפסוקים ט"ו.

יש לדקדק, כי כאן לא נזכרה בפירוש הברכה של כמירה מפני חיות רעות, שנאמרה בוויקרא כו, ז. עוד יותר מזה יש לתמוה, שאף בקללות שבמשנה תורה לא הזכיר הכתוב (פסוק כו) אלא שנבלת האדם תהא למאכל החיות. אבל אין הכתוב מזכיר את הקללה של משלחת חיות רעות כלפי החיים כמו שנאמר בקללות שבתורת כהנים (ויקרא כו, כב), ששם נאמר: „והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם הזכרית את בהמתכם המעטיטה אתכם“. יש ליישב את התמיהה בזה, כי בשלשת הקללות הראשונות שבתורת כהנים מתכוון הכתוב לדור באי הארץ, כי בתחילת כניסתם לארץ היו צריכים לחשוש עדיין מפני ריבוי חיות רעות (שמות כג, כט; דברים ז, כב); מה שאין כן הקללות שבמשנה תורה, שעיקר כוונתן הוא לדורות הבאים, כמו שנאמר (ד, כה): „כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ“. אז כבר תתעטנה החיות הרעות על ידי ריבוי העם עד כדי כך, שלא תחדורנה לתוך הערים להתקיף בני אדם חיים ובהמות, אלא שיאכלו את המתים. — מכאן תשובה לדברי המינים, כי ודאי מוכח מכאן שנאמרו הקללות שבתורת כהנים לפני הקללות שבמשנה תורה, נגד דעתם של גראף־וולהויזן.

שנית: קללות בתור עונש על עזיבת מצוות ה'.

כמו שפתח הכתוב את הברכות בששת ה„ברוך“, כך פותח הכתוב את הקללות בששה „ארוּר“. אחרי כן ממשיך הכתוב בפירוט הקללות. במדרש תנחומא ריש פרשת נצבים אמרו רבותינו שמספר הקללות שבמשנה תורה הוא תשעים ושמונה, אבל מספר הקללות שבתורת כהנים אינו אלא מחציתן, דהיינו ארבעים ותשע. בעל המאמר הוא חזקיה בנו של רבי חייה, ונראה שכך היתה קבלה בידו. לא זכיתי לעמוד על סוף דעת רבותינו, איך יצא להם החשבון הזה. אבל דבר זה נראה בעליל, כי היקף הקללות שבמשנה תורה הוא כפול בערך מהיקף הקללות שבתורת כהנים. שולץ, קייל ודילמן מחלקים את הקללות המפורטות לחמשה ויקים, ואלו הם: הפסוקים כ—כו; כז—לז; לח—מו; מז—נו; נח—סח. — לפי זה יש הקבלת־מה בין הקללות

שבמשנה תורה לקללות שבתורת כהנים, כי גם שם נאמרו חמש אזהרות ' זו אחר זו.

הבדל בולט בין הקללות שבמשנה תורה לקללות שבתורת כהנים הוא. כי שם הזכיר הכתוב את הקללות שלבים שלבים, כי במקרה שישוב העם אל ה' לא יבואו עליו הענשים האחרונים, ורק אם ימשיך ללכת עם השי"ת בקרי, מוסיף הכתוב עוד קללות; מה שאין כן כאן, שהכתוב מזכיר את כל הקללות יחד. מכל מקום יש להניח גם כאן (עם שולץ), שהכתוב התכוון לכך, שאם לא יעזוב העם את השי"ת לגמרי, גם הענשים לא יבואו עליו בכל חומר הדין. גם כאן לא איים הכתוב בכל הקללות אלא במקרה של עזיבה גמורה של התורה. לא הוצרך הכתוב להזכיר זאת בפירושו, שהרי בסוף הקללות (פסוק סט) נאמר להדיא: „מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב“, והרי שם נאמר שהענשים לא יבואו אלא כפי דרגת עזיבת התורה. גם רבי שמשון ב"ר רפאל הירש אומר (בפסוק כ): „אין להתעלם מכך שהכרות כל הקללות במילואן הגה על תנאי, במקרה של עזיבה גמורה של תורת ה', דרגת קלקול אשר תודות להשי"ת לא הגענו אליה בשום תקופה. ידענו מתוך דברי הנביאים, שתמיד נמצאה שארית של יראי ה'... וכיון שמעולם לא באנו לידי עזיבה גמורה ומוחלטת, גם הקללות לא באו עלינו מעולם בשלימותן המוחלטת, והשי"ת ברחמיו השאיר פליטה, אשר עבורה יעד הכתוב את הישועה העתידה שנאמרה להלן ל, א—י“. כמו כן נראים דבריו של רש"י הירש, האומר (שם) שאין להעלות על הדעת שהקללות שלפנינו נועדו כולן עבור ישראל בכללם, שהרי לא יתכן להשמיד את כל העם כמה פעמים, כדמשמע מהפסוקים כ, כב, כד, מה, מח ועוד. אין כוונת הכתוב אלא לומר, שיש מי שישמידו ה' על ידי מחלות, יש על ידי דבר, יש על ידי שדפון או חרב וכדומה. כל ישראל נחשבים כאן כאיש אחד, והקללות הפוגעות בחלק מהם, נחשבות כקללות הפוגעות בכל ישראל. בנוגע לחלוקה, דעתי נוסה לומר, שכשם שבברכות מצינו שאחרי הברכות הכלליות פרט הכתוב שבע ברכות מפורטות. כך גם הקללות המפורטות מתחלקות לשבעה חלקים, דהיינו: הפסוקים כ—כו; כז—לה; לו—מב; מג—מח; מט—נז; נח—סב; סג—סח. — בנוגע ליחס התוכחה שבכי תבוא לתוכחה שבבחוקותי, השהה את פירושי לויקרא כו, ג—מו (פתיחה) ושם כו, מו.

1099 ק"ט טו—יט: וְחַיָּה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹקֶיךָ
 לְשִׁמּוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה
 הַיּוֹם וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׁינֹךָ. אֲרוּר אַתָּה
 בְּעֵיר וְאֲרוּר אַתָּה בְּשָׂדֶה. אֲרוּר טָנָאךְ וּמִשְׁאֲרֹתָךְ. אֲרוּר פְּרִי
 בִּטְנֶךָ וּפְרִי אֲדָמָתְךָ שֶׁגָר אֶלְפִיךָ וְעִשְׂתָּרוֹת צֹאנֶךָ. אֲרוּר
 אַתָּה כִּבּוּאֶךָ וְאֲרוּר אַתָּה בְּצֹאתְךָ.

לא חשש משה עתה שמא יעזבו ישראל את ה' סמוך לכניסתן לארץ.
 אלא שמא יעזבו את ה' ותורתו בתקופה מאוחרת (ד, כה). על כן לא אמר
 הכתוב קללה המקבילה לברכה שבפסוק א, כי זאת היתה עתידה להתקיים
 סמוך לכניסת הארץ. הקללות המקבילות מתחילות בהקבלה לפסוק ג והלאה.
 ששם נאמרו הברכות המיועדות ליושבי ארץ הקודש כאשר ישמעו בקול ה';
 אבל במקרה שלא ישמעו תהפכנה הברכות ההן לקללות. — כאן לא הזכיר
 הכתוב את המצות גרידא, שהוא תואר כללי, אלא פרט גם „חוקותיך“ (השזה
 פירושו למעלה בחלק א ה, כח; עמוד צג"צד), כדי לרמוז כי לא נאמרו
 הקללות במילואן אלא במקרה של עזיבה גמורה ומוחלטת של התורה.

בעיר ... בשדה. כדרך שהקדים הכתוב למעלה בברכות את המקומות
 אשר בהם מקיימים את המצוות, שהן ראשית הברכה, כך הקדים הכתוב
 כאן לומר, שבאותם מקומות שיעברו בהם על המצוות תתחיל הקללה.

ארור טנאך ומשאריתך. בקללות לא הקדים הכתוב פרי בטנך,
 כי אין דרכו של השי"ת להעניש את האדם בגופו מיד, אלא מקדים להענישו
 בממונו, כמו שאמרו רבותינו: „אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחילה“
 (ויקרא רבה יז, ד — השזה גם איוב). אף על פי כן ממשיך הכתוב בפסוק
 הבא כפי הסדר של פסוק ד, אלא שהכתוב מדלג על „פרי בהמתך“ הנכלל
 כבר ב„שגר וגר“, כמו למעלה ז, יג; השזה להלן כה, גא. להלן ל, ט שוב
 משמש הלשון „פרי בהמתך“ בלי פירוט.

הפסוקים כ—כו: 'ישלח ה' בכך את המארה את המהומה ואת המגערת בכל משלח ירך אשר תעשה עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רוע מעלליך אשר עזבתני. ידבק ה' בכך את הדבר עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה. יככה ה' בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחור ובחרב ובשדסון ובירקון ורדפוך עד אבדך. והיו שמיך אשר על ראשך נחושת והארץ אשר תחתך ברזל. יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך עד השמדך. יתנך ה' נגף לפני אויביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ. והייתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחיר.

ישלח. כלומר יגרה, שימש הכתוב בלשון אישית כלפי הקללות. כמו למעלה. כך גם כאן מקדימה הקללה לחול על ממונו (משלחיד — יב, ז). לפני שהיא פוגעת בנפשות אדם. — מארה. קללה כללית. והכתוב הולך ומפרש אותה: — מהומה. (ז, כג). כלומר: איסדר, בלבול, זיעזוע. — מגערת. רגילים לפרשו משורש „גער“, דהיינו נזיפה (התרגומים אומרים „מזופיאת“). אבל לעניות דעתי יותר נוח לפרשו מלשון „מגרעת“ בחילוף אותיות. דהיינו שממונם הולך ומתמעט. השה דברי הירושלמי בסנהדרין פרק י. הלכה ח: „לפי שרצו להרבות את ממונם שלטה בהן מארה והיו מתמוטטין הולכין“. — עד השמדך. אף על פי שלא הזכיר הכתוב עד עכשו אלא הפסד ממון. מכל מקום יש בזה סכנת השמדה. כי הקללות שבסמוך באות כתוצאת התמוטטות הרכוש. ההשמדה תבוא גם באופן בלתי ישר. — מפני רוע מעלליך. בגלל המעשים הרעים של בני אדם. — אשר עזבתני (כאן מדבר משה רבינו בשמו של הקדוש ברוך הוא, כמו למעלה ז, ד; יא, יד). כלומר, שהייתם הולכים ועוזבים אותי עוד ועוד ומוסיפים חטא על פשע.

ידבק וגו'. אחרי אבדן הרכוש באים מחלות, קלקול התבואה ומפלה במלחמה. — דבר. הזכיר הכתוב את הדבר בפסוק כא. בתור תואר כללי של מחלות מסוכנות. — עד כלותו וגו' מעל האדמה. כלומר,

הדבר יגרום לכך שחלק גדול מן העם יעזוב את הארץ, וכן הרעב (השה יא. יז).

אחרי כן הולך הכתוב ופורט את המחלות. מספרן הכללי הוא שבע, ארבע שבבני אדם ושלוש שבתבואה. הצד השווה שבהן הוא, שהן תוצאת החום. — השחפת והקדחת. השהו את פירושו ליקרא כו. טו. — שחפת — מחלת החסר. אצל הקדמונים נקראה פטיוס (פרויס: בינליש תלמודישע מעדיצין, עמוד 187). „קדחת“ משורש „קדח“, כלומר חום גבוה. — דלקת. מין אחר של חום. הראב"ע מפרש, כי קדחת היא חום של יום אחד ודלקת היא חום של שלשה או ארבעה ימים. יש להביא ראיה שדלקת היא מחלה חמורה יותר, כי מצינו בירושלמי תרומות פרק שמיני, הלכה ג, שאיש חסיד ישב ביום הכיפורים וצלוחית של מים בידו כדי להקר את עורו המחומם מן הדלקת (פרויס: שם 182). — חרחור (משורש חרר, לשון שריפה). גם הוא מין חום. השבעים מתרגמים לשון גירוי (משלי כו, כא). בתרגום יונתן איתא כתרגום לדלקת: „אישא דגרמיא דדלקא מוחיא“, כלומר חום העצמות השורף את המוח. מחלה זאת נזכרת בברכות כב, א ונקראת שם „אחילוי“ (השהו פרויס 186). „חרחור“ מתרגם יונתן: „הרהורי דלוחי צירחא דלבא“, כלומר מחשבות מעיקות לבב (או לוחות הלב, נראה שכאן נצטרפו שני תרגומים). זאת אימרת, שהוא פירש חרחור כמו הרהור (דהיינו מחשבה דמיונית). נמצא פירושו, התרגשות חזקה של הלב הבאה מחמת חום חזק וגורמת לתמונות דמיוניות. — וחרב. מתוך ההמשך נראה שאין פירושו כאן כמו „חרב“ שבכל מקום, אלא הוא לשון חורב ויבשות. — הכתוב מזכיר מעתה את מחלות התבואה שהן תוצאת חוסר הגשמים, ובפסוק הבא מזכיר הכתוב את סיבת שלש המחלות האחרונות. — בשדפון ובירקון. גם אלה הן מחלות תבואה. „שדפון“ משורש „שדף“, לשון יבשות, דהיינו חריכת התבואה הנגרמת על ידי רוח הקדים היבש, שהוא חם מאד ואין בו חמצן (בראשית מא, כג). „ירקון“, התבואה מוריקה (הצבע הופך צהוב). גם זאת היא תוצאת רוחות רעות ויבש. — יש מפרשים ששלש המחלות האחרונות הן מחלות שבבני אדם. רש"ר הירש מפרש: „חוסר ליחות, הרזיה, ציהוב“. לדברי פרויס (שם 187 הלאה) „שדפון“ היא הורקת הפנים, חוסר דם, מחלה שכיחה ביותר בארצות המזרח. פרויס רוצה לומר, שגם „ירקון“ ו„חרב“ הם מיני חום (שם 182), אבל לעניות דעתי נראה יותר הפירוש

הראשון; וכן מפרש הראב"ע, אף על פי שהוא מביא גם את הפירוש השני.

והיו שמ"ך וגר. השה את פירושי לויקרא כו. יו. אל מחלות התבואה מצורף חוסר הגשמים.

יתן ... את מסר ארצך. במקום הגשמים מתמלא האויר אבק ועפרוריות, ובימי הקיץ הלהטים, בשעה שרוחות חזקות מכניסות אותם בכל מקום, הם מגיעים למדת חום הדומה לחום שבפי התנור (רובינזון: סאליסטיגא ג עמוד 50). — ירד. הנושא הוא "מטר", כלומר מטראבאק. נגף לסני אויביך. כמו בויקרא כו. יו. — בדרך אחד וגו'. ההיפך של הברכה שהובטחנו עליה בפסוק ז. — לזעה (משרש זע, לשון זיעזוע). כלומר דבר שמזדעזעים עליו. בירמיהו סו. ד; כד. ט; כט. יח: "לזעה".

והיתה נבלתך וגו'. ביטוי זה נמצא בירמיהו ז. לג. — ואין מחריד. דומה להבטחה בויקרא כו. ו.

הפסוקים כז—לה: יככה ה' בשחין מצרים וכעמלים ובגרב ובחרם אשר לא תוכל להרפא. יככה ה' בשגעון ובקעורן ובתמהון לבב. והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באסלה ולא תצליח את דרכיך והיית אך עשוק וגזול כל הימים ואין מושיע. אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בית תכנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו. שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו המורד גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתונות לאויביך ואין לך מושיע. בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ירך. פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת והיית רק עשוק ורצוף כל הימים. והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה. יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השוקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך.

חלק שני זה חוזר לאיים במחלות וגזל בידי האויב, במדה יתירה מהחלק

שחין מצרים. הקדימו הכתוב, כי העם מתיירא ממנו ביותר (פסוק ס; למעלה ז, טו). אין ספק שכוונת הכתוב לאותו שחין הנזכר בשמות ט, ט. בתור המכה הששית של עשר המכות (*). אולם השחין הנזכר בפרשת צרעת (ויקרא יג, יח) נראה שאינו אותו השחין הנזכר כאן, כי שם צוה הכתוב שהכהן יראה את הנגע רק בשעה שמתחיל להתרפא, וכאן מדבר הכתוב בשחין מצרים שאינו יכול להרפא. בנוגע לשחין שהיה במצרים השהו דילמן ובינטש לשמות ט, ח והלאה, פרויס שם 395 חלאה. התואר „שחין“ (משורש שחן לשון חמימות) מציין באופן כללי כל דלקת עור. מינים שונים שלו היו מצויים הם נזכרים במקרא ובספרות התלמודית, השהו את הרשימה אצל פרויס שם עמוד 390—401. — ובטחורים קרי, ובעפלים כתיב. הרי זאת אותה המחלה שהוכו בה הפלשתים אחרי ששבו את ארון העדות. כנזכר בשמואל א ה, ו. „עפלים“ (העיין בקמ"ץ חטוף, פ"א קמוצה), בלשון יחיד עופל (לשון גבהות), כלומר תפיחות; קרי: „טחורים“ (בלשון סורסי „טחורא“, חלחולת), נראה שפירושו תפיחות במקומות מוצנעים (כדרך שמצינו בלשון חכמים „עגבות“ כמו גבעות); השהו פירושים שונים אצל פרויס שם עמוד 175 חלאה. בנוגע לקרי וכתוב השהו מסכת סופרים ט, ח (הוצאת מילר עמוד 138); תלמוד בבלי מגילה כה, ב. — גרב (לשון גרדה). השהו ויקרא כא, כ. בבכורות מא, א אמרו חכמים, שגרב שנאמר בתורת כהנים הוא יבש מבפנים ומבחוץ; אבל גרב שנאמר כאן הוא יבש מבפנים ולא מבחוץ. והמין הזה אינו יכול להרפא (השהו רש"י ותוספות שם). — ובחרס. לתרגום יונתן פירושו „חכוכא“. בבבא קמא פ, ב אמרו חז"ל, שהחרס הלח הוא יותר מסוכן מהיבש. מתרגום השבעים נראה, שגרב וחרס שניהם מחלת גירוד הן, ואין בידינו לדעת בדיוק את ההבדל ביניהן. — רבי יעקב צבי

(*) רבים סבורים כי „שחין מצרים“ הוא מין הצרעת המצויה במצרים הנקראת עלפאנטיאויס ודילכן אפלו מסופק אם זהו אותו השחין הנזכר בשמות ט, ט. אבל יש לנו להשיב להם, כי אין הכתוב מזכיר שב ארץ כיוודת לגבי מחלה השכיחה שם, ואין להבין תוספת חיבת „מצרים“, אלא כפני שמהלה זאת היתה ידועה לישראל ממכות מצרים, כמי למעלה ז, טו. השהו גם עמוס ד, י: „דבר בדרך מצרים“.

מקלנבורג העיר כבר, כי חרס זה שנאמר כאן אינו דומה ל„חרס“ שבלשון משנה (פחרא), כי במקום שהכוונה לפחרא בלשון מקרא הוא נכתב תמיד בשי״ן שמאלית. יותר נראה לפרשו בדומה לתיבת „חרס“ שפירושה שמש, ויתכן שעיקר משמעו הוא לשון חמימות (כמו שחן). — א ש ר. מתייחס אל כל המחלות הנזכרות כאן.

בשג'עון ובעורון ובתמהון (השה זכריה יב, ד). אחרי שמנה הכתיב תחילה ארבעה מיני מחלות גופניות. הוא מוסיף שלשה מיני מחלות־רוח (השה פירוש הראב״ע). נמצא שבסך הכל מנה הכתוב כאן שבעה ענשים, כמו בפסוק כב. — שג'עון. כמשמעו, מי שדעתו משובשת. — עורון. דבר הלמד מענינו, שנתעוררו עיני השכל, אבדן־עצות. וכן מצינו „השוחד יעור פקחים“, לשון עורון השכל. השה את פירושונו למעלה טו, יט. — תמהון לבב. הלב נקפא ומשתומם, כלומר מחשבתו מבלבלת.

והיית ממשש בצ'הרים. בתרגום יונתן נתפרש גם פסוק זה במובן רוחני, וזו לשונו: „ותהוון תביעין מילכא טבא לרווחי עקתכון ולא יהוי בכון מחוי קושטא היכמא דממשש סמ״א בקבלא דלית לעדי אורחא למחמי למכוונותכון באורחא“ (ותהיו מבקשים עצה טובה להרוויח מצרותיכם ולא יהא בכם מגיד צדק, כמו שממשש העור באפילה כשאינו עובר אורח לכוונו בדרך); השה את דברי התלמוד מגילה כד, ב לפסוק זה. — ולא תצליח. היא תוצאה של אבדן העצות שלך, שבכל משלח ירך לא תצליח. — והיית אך עשוק וגו'. כלומר עשוק על ידי אויביך. פסוק זה הוא המעבר לפסוקים הבאים.

אשה תארש וגו'. הכתוב מקדים את גזילת החביב ביותר (אשה בית, כרם. השה כ, ה—ז). — ישגלנה כתיב, ישכבנה קרי, השה למעלה מה שכתבנו אצל „עפלים“, פסוק כז. — תחללנו. השה את פירושונו למעלה כ, ו.

שורך וגו' חמורך וגו' צאנך וגו'. הכתוב ממשיך לקלל באבדן המקנה, הרכוש השני במעלה בחשיבותו עבור עובדי האדמה. — ואין לך מושיע. כלומר אין לך אפשרות להוושע מיד הגזלנים הללו, כמו למעלה בפסוק כט.

בניך ובנותיך. אחרי הפסד ששת קניניו החשובים ביותר של

האדם (אשה, בית, כרם, בקר, חמור, צאן) בא הרע ביותר, שביית הבנים והבנות ואכילת כל תבואה האדמה על ידי עם נכרי שאין אתה מכירו. — עם אחר בפסוק לב ו"עם אשר לא ידעת" בפסוק לג. שייכים זה לזה, ובא זה ולימד על זה. השוה את המדה התשע־עשרה של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: "מדבר שנאמר בזה והוא הדין לחבירו". הכתוב מדגיש שהוא "עם אחר", כלומר נכרי, ולא כמלחמת יהודה וישראל המרחמים זה על זה. השוה את המשנה בסוטה פרק ח, א על פי הכתוב בדברי הימים ב כח, טו. "אשר לא ידעת", תוספת קללה היא; כיון שאין מכירים את העם האחר ואין יודעים את לשונו (פסוק מ). אין אפילו אפשרות לשאת ולתת עמו לשם השגת תנאים נוחים יותר. — ועיניך... כלות. כלומר מתוך געגועים אתה מצפה שישובו אליך. — ואין לאל ידך. כלומר אין לך האפשרות לעשות משהו כדי לספק געגועים אלה (כגון לפדות את השבויים). עיקר משמעות הלשון: "אין זה בכח ירך". השוה בראשית לא, כט.

והיית רק עשוק. סיים הכתוב את הקללות הבאות מכוח האויב בלשון דומה לפתיחה (פסוק כט).

והיית משוגע. כבר בארנו למעלה בתחילת הקללות שהענשים שנאמרו בתוכחה אינם חלים כולם על כל אחד ואחד, אלא שיש מי שיענש בעונש זה ויש מי שיענש באחר. על כן אין לתמה על כך, שאחרי שכבר נאמר למעלה בפסוק כח שה"שגעון" יבוא על חלק מהעם בתור מחלה, הוא מוסיף לקלל שאחרים ישתגעו מחמת שיראו את מעשי האונס של האויב בלי אפשרות להושיע.

יככה... בשחין. צריכים אנו לומר, ש"שחין רע" הנזכר כאן אינו "שחין מצרים" שנזכר למעלה בפסוק כז. נראים הדברים שהוא אותו השחין הנזכר באיוב ב, ז; גם שם מדבר הכתוב בשחין רע מכף רגל ועד קדקד. כיון שכאן פרט הכתוב את מקום המחלה בדיוק: "על הברכים ועל השוקים", צריכים אנו לומר, שבסיפא בא הכתוב לומר, שכל הגוף יסבול מן המחלה הזאת (השוה ישעיה א, ו). יתכן ש"שחין רע" היא המחלה הנקראת כיום "לפרא" (lepra) של הפרקים, המתחילה ברגלים והולכת ומתפשטת הלאה (קנובל). בנוגע למחלתו של איוב השוה עוד פרויס שם, עמוד 390 והלאה.

הפסוקים לו—מב: יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן. והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך ה' שמה. זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה. כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגור כי תאכלנו התולעת. זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך. בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשכני. כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל.

כיון שבפסוקים לח הלאה עדיין מדבר הכתוב על העם כשרויים בארצם. לא יתכן שבפסוק לו כבר נאמרה הגלות השלימה. דון יצחק אברבנאל מפרש. שזאת היא נבואה על גלותו של המלך יהויקים ועל גלות יהויכין לבבל (מלכים ב כד. טו; דברי הימים ב לו. ו). גם רש"י הירש אומר שהכתוב מתכוון כאן לגלות חלקית. כגון גלות עשרת השבטים או גלות יכניה. — ועבדת שם וגו'. ראה למעלה ד. כה. קניג מפרש: „תוכרחו לעבד שם“, כגולים יוכרחו להשתתף בעבודה זרה שלהם (דניאל ג. ה הלאה). רש"י הירש מפרש: „שיהיו משועבדים לעבודה זרה“. זאת אומרת. כיון שאותן האומות שישראל משועבד להן עובדות עבודה זרה. נמצא שישראל משועבדים גם הם לעבודה זרה. שאינה מכירה את האמונה באל אחד. אמונה המובילה להתנהגות אנושית אמתית. ובטא זאת ירמיהו באמרו (טז. יג): „הטלתי אתכם מעל הארץ הזאת על הארץ אשר לא ידעתם אתם ואבותיכם ועבדתם שם את אלהים אחרים יומם ולילה אשר לא אתן לכם חנינה“.

והיית לשמה וגו'. כלומר. תהיה לדבר שמשתוממים עליו. כמו סיפא של פסוק כה. — למשל ולשנינה. כלומר. דברי לעג. קללה זאת נזכרת כמה פעמים בספר ירמיהו. גם בצירוף עם „לקללה“ או „לחרפה“. ירמיהו כד. ט; כט. יח ועוד. כפי שנראה מתוך דברי ירמיהו. קללה זאת מתייחסת הן כלפי הגולים והן כלפי הנשארים בארץ. על כן קללה זאת היא מעבר אל הפסוקים הבאים. כי לחרפה הכללית תתווסף עוד „חרפת רעב“ (יחזקאל לו. ל; השוה יואל ב. יט; כו).

זרע רב. בקטע הקודם איים הכתוב שהאויבים יגזלו את התבואה

(פסוק לג). וכאן מדבר הכתוב על העם הנשאר בארץ אחרי שהשיג האויב את מטרותיו. להגלות את המלך ולשעבד את הארץ, כי אחרי כן יאבדו פירות הארץ על ידי הארבה. — יחס לנו (לשון גמר, כמו שורש „חסל“ בארמית). כלומר ישמיד ויאבד (כמו כלה).

תאגור. משורש „אגר“, לשון אסף וכנס. — תאכלנו. מתייחס אל הפרי. — התולעת. לדברי שולץ ואחרים היא נקראת בלטינית convolvulus (קונוולולוס).

ישל. לשון הפעיל עתיד משורש „שלל“. השוה למעלה ים. ה בפירושונו. בניס וכוונות. הכתוב כאן מקיש את פרי בטנו של האדם לפרי האדמה, כמו למעלה בפסוק יח.

ירש. מבנין פיעל משורש „ירש“, ואין לו חבר. — הצלצל. דבר הלמד מענינו, שהוא מין ארבה או מין שרץ העוף. הסורי מתרגם: „צרצורא“, והיינו „צרצור“ הנזכר בתולין סה, ב; „מין ארבה זוחל שאיננו מעופף“, הנוקב את שרשי האילנות עד שיתייבשו (קאסטלי). בתרגום יונתן איתא: „חלזונא“, ראה ירושלמי שבת ג, ב; השוה לויזון: זואולוגיה דעס תלמוד'ס, עמוד 293 ועמוד 370.

פסוקים מג—מח: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה. הוא ילודך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב. ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת בקול ה' אלקיך לשמור מצותיו וחוקותיו אשר צוך. והיו כך לאות ולמופת וזרעך עד עולם. תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובמזב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' כך כרעב ובצמא וכעירום ובחוסר כל ונתן עול ברזל על צוארך עד השמידו אותך.

חשבי הארץ המתפרנסים על עבודת קרקע יורדים מטה מטה. מפאת מיעוט היבול שוקעים בחובות ונעשים תלויים בנכרים הסוחרים בארץ. אין העם שולט בארצו. הוא משתעבד לזרים, בתור עונש על שלא רצה לעבוד

את הבורא יתברך. סמוך לזה איום דומה, שבתור עונש על כך שישראל לא עבדו את השׁיׁת מתוך אושר ושפע ייאלצו עכשו לעבוד את אויביהם בצרה וצוקה ולא ימצאו עזר אצל האלקים מפניהם.

הגר אשר בקרבך. זה הוא גר תושב, הנזכר גם בויקרא כה, מז (השנה את פירושו שם). גם שם מדבר הכתוב על האפשרות שהלה מתעשר, ושישראל ייעני עד כדי כך שימכור את עצמו לו לעבד. מה שהזכיר הכתוב בויקרא בתור מקרה, מזכיר הכתוב כאן בתור עונש קבוע. הפרשה שבויקרא סותרת את הגהתו של אהרליך, שרצה להגיה „גוי” במקום גר. — מ ט ה — מ ט ה ... ל ז נ ב. ההיפך ממה שנאמר בפסוק יב״ג.

ובאו עליך כל הקללות. ההיפך ממה שנאמר בפסוק ג. רבי עובדיה ספורנו מציין, שלמעלה נאמר „כי תשמע” (לשון עתיד), וכאן נאמר „כי לא שמעת” (לשון עבר). העונש בא על האדם רק לאחר שחטא, מה שאין כן הברכה, שבאה עליו אפילו אם עדיין לא הספיק לקיים המצוות. — עד הש מדך. מציין חומרת העונש, כמו למעלה פסוק כ והלאה, וכן להלן פסוק מח; נא; סא; סג.

והיו בך לאות וגו׳. היתה את פירושו למעלה יג. ב. אמנם קרא הכתוב כאן את משפטי ה׳ „אות”, מפני שהם אות להזשחת הקדוש ברוך הוא על בריותיו. אבל הם נקראים גם: „מופת”, כלומר, דבר בלתי טבעי הוא שעל עזיבת התורה ייענשו ישראל ח״ו באסון כבד כזה. לא נאמר כאן „היו לך לאות” (כמו בשמות יג, ט), אלא „בך ובזרעך”. כלומר, מה שיארע לך ולזרעך יהיה לאות לכל העמים, כמו שמפרש הכתוב כט, כג והלאה. — עד עולם. כל זמן שאינם חוזרים בתשובה (ל, ב).

תחת אשר וגו׳. גם דבר זה יהא אות ומופת. כיון שהקדוש ברוך הוא מעניש מדה כנגד מדה, מוכח בעליל, שהעונש אינו מקרה ח״ו, אלא אצבע אלקים, וכא הכתוב לומר שכך יהיה עונשם של ישראל, מדה כנגד מדה. יען אשר לא רצית לקבל על עצמך את עבודת אלקיך הטובה והנעימה, תיאלץ לקבל עליך בעל כרחך את עבודת אויביך הקשה והמרה. — ב ש מ ח ו ב ט ו ב ל ב ב. רשׁיׁר הירש מפרש, שאין הכוונה לשמחת העבודה, שהרי גם העובד את בוראו במצוקה אף הוא עושה את רצונו; אלא פירושו שהיית שמח וטוב לב מתוך שסיפק ה׳ לך כל טוב והיית צריך להכיר טובה על כך.

ואתה לא עבדת את הקב"ה. על כן תיאלץ להיות עבד משועבד מתוך רעב וחוסר כל.

יש לחנו. בנין פיעל, פירושו שהשי"ת ישלח את האויב כנגד ישראל. ימנע מהם את הגנתו ויסגירם ביד האויב הרע. כתוצאה מאבדן התבואה לא יהא כח בישראל לעמוד כנגד התקפות אויביו ויאלץ להשתעבד להם. — ונתן עול ברזל. על שפרקת מעליך עוד מלכות שמים. השהו ירמיהו כח. יג וראה את פירושו למעלה ה. ט.

הפסוקים 105 — 111: 'ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר יראה הנשר גוי אשר לא תשמע לשונו. גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון. ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך עד השמדך אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר שגר אלפיך ועשתרות צאנך עד האכידו אותך. והצר לך בכל שעריך עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות אשר אתה בוטח בהן בכל ארצך והצר לך בכל שעריך בכל ארצך אשר נתן ה' אלקיך לך. ואכלת פרי בטנך בשר בניך ובנותיך אשר נתן לך ה' אלקיך במצור ובמצוק אשר יציק לך אויבך. האיש הרך בך והענוג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר. מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל במצור ובמצוק אשר יציק לך אויבך בכל שעריך. הרכה בך והענוגה אשר לא נפתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרוך תרע עינה באיש חיקה ובכנה ובכתה. ובשלייתה היוצאת מבין רגליה ובכניה אשר תלד כי תאכלם בחוסר כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק לך אויבך בשעריך.

הרמב"ן (וכן רש"י הירש) מפרש, שנבואה זאת, שבפסוקים מס והלאה, לא נתקיימה אלא בחורבן בית שני, כאשר באו עליהם הרומיים מארץ רחוקה. אבל מדברי הנביאים משמע, שיש לפרש נבואה זאת גם על אשור ובבל. שכן נאמר בישעיה ה, כו: „ונשא נס לגוים מרחוק... מקצה הארץ“; ובירמיהו

ה. טו: „הנני מביא עליכם גוי ממרחק... גוי לא תדע לשונר". את מהירות האויב מזכיר גם ישעיהו שם („מהרה קל יבוא"). הלשון „כגשר ידאה" נאמרה בירמיהו מח. מ; מט. כב כלפי מואב ואדום. השה גם יחזקאל יז. ג; יב; חבקוק א. ה. גם הקללה שהאויב יאכל את כל פרי האדמה נזכרת בירמיהו ה. יז, וכן נאמר שם שיכבוש את כל המבצרים. הקללה שיאכלו את בשר בניהם בשעת המצור נתקיימה, כמו שנאמר במלכים ב ו, כח והלאה; איכה ב, כח; ד. י; וכן ידוע לנו שנתקיימה קללה זאת גם בעת המצור על ידי הרומיים (יוסף בן מתתיהו, המלחמה היהודית ד, ג, ד והלאה). גם שאר הענשים שההיר עליהם הכתוב כאן נתקיימו בחורבן בית שני, כמו שהאריך דון יצחק אברבנאל לפרש בפרוטרוט.

יש א. כלומר יביא לכאן, כמו בשמות י, יג. — כאשר ידאה הנשר. מהירות הבאת האויב תהא כמהירות דאיית הנשר (השה ירמיהו ה, כו; חבקוק א, ח).

אשר לא ישא פנים... לא יחון. בישעיה יג, יח נאמר, שעם אכזר כזה היה עם מדי.

עד השמדך. בתרגום השבעים דלגו על תיבות אלה, אבל תמיהו של דילמן על כפל הלשון על יד „עד האבידו אותך", אינה מבוססת אחרי השוואה עם פסוק כ. שם מוכח כי „אבדך" היא כליה שלימה יותר מ„השמדך", וכן אומר הכתוב כאן, כי התוצאה של „ואכל וגו'" היא „השמדך", התוצאה של „לא ישאיר" היא אבדן גמור („האבידו").

אשר אתה בוטח בהן, וכן נאמר בירמיהו ה, יז. — והצר לך. שנה עליו הכתוב בפסוק נב, לאמר, צרה זאת תבוא עליך בארץ הזאת שנחן לך השי"ת (קניג). אל לישראל לבטוח בכך, שלא יתכן שהארץ שניתנה להם על ידי השי"ת תנטל מידם. בטחון זה מוטעה הוא, כמו הבטחון בחומות הבצורות.

ואכלת... בשר בניך, וכן נאמר בויקרא כו, כט. — במצור ובמצוק (השה ירמיהו יט, ט). שנה עליו הכתוב להלן בפסוקים נה ונז כעין חרוז חוזר (דילמן). בירמיהו יט, ט נאמר עוד: „ואיש בשר רעהו יאכלו". עוד יותר חמורה היא הקללה שנאמרה ביחזקאל ה, י („ובנים יאכלו אבותם").

והענוג מאד. להלן בפסוק נו, לענין האשה, לא נאמר „מאד“, מפני שפירש שם הכתוב מדת עינוגה הרבה באמרו: „אשר לא נסתה כף רגלה“. — תרע עינו ב... לשון צרות עין, כמו למעלה טו, יט. — ובאשת חיקו. למעלה יג, ז.

השאיר. ה"א חרוקה, ופירושו כמו השאיר בה"א פתוחה, כמו למעלה ז, כד, שמצינו שינוי כזה. השה גם אייולד 238. אשר לא נסתה. כלומר, שתמיד היתה יוצאת בעגלה, או שהיו נושאים אותה. — כף רגלה הציג. הקדים הכתוב את הנשוא לפועל, וכן מצינו בישעיה מב, ד, שהקדים הכתוב את ציון המקום לפני הפועל.

ובשליטה. בפסוק נו מתייחסת הבי"ת אל אותם בני אדם שאינה רוצה לתת להם ממאכלה, וכן למעלה טו, ז מתייחסת הבי"ת אל האדם אשר עליו חלה צרות העין, אבל כאן בפסוק נו מתייחסת הבי"ת אל המאכלים שאינה רוצה לתתם לאחרים. „שליה“, הוא הכיס שהעובר בתוכו היוצא עם הולד, וכמו שהלשון מצויה אצל החכמים. אונקלוס ורש"י מפרשים, הבן הקטן שנולד מחדש.

הפסוקים נח—טב: אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלקיך, והפלה ה' את מכותך ואת מכות זרעך מכות גדולות ונאמנות וחליב רעים ונאמנים. והשיב כך את כל מזוה מצרים אשר יגורת מפניהם ודבקו כך. גם כל חלו וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם ה' עליך עד השמדך. ונשאתם כמתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרוב כי לא שמעת בקול ה' אלקיך.

הכתוב חוזר להעמיד בראש הקטע הזה של הקללות את התנאי שהעמיד בראש כל התוכחה, אם לא ישמעו ישראל בקול ה', על אף הענשים שבאו עליהם.

הכתובים בספר הזה, וכן נאמר להלן בפסוק סא, הכתוב מתייחס

כבר אל כתיבת התורה הגזכרת להלן לא. ט והלאה *). כבר הסברנו למעלה יז. יח—כ. שהכתוב מתכוון שם לכתיבת כל התורה כולה. — ליראה. למעלה י. יב נזכרה מעלת היראה בראש כל התביעות. ביארנו כבר למעלה ו. יג. שמצוה זאת כוללת גם יראת העונש וגם יראת הרוממות. — הנכבה והנורא. שני התוארים הללו הם כנגד יראת הרוממות: המכובד ושעלינו לכבדה, היראוי ושעלינו לירא אותו. — את השם. השה את פירושונו לויקרא כד. יא.

והפלה. לשון נס ופלא. הקללות הנזכרות למעלה יבואו בדרך נסית. — מכותך. לשון רבים, ואותיות השימוש הנהוגות בלשון יחיד (גק 91; אייזולד 259). פסוקים אלה באים להחמיר בענשים שזכרו כבר למעלה.

והשיב. כלומר. אחרי שהציל אותך מהם והבטיח לך שתנצל מהם (למעלה ז. טו; שמות טו. כו). יחזור בו, כי לא קיימת את החנאי שעל סיו הבטיח לך. — ודבקו בך. כמו בפסוק כא: "ידבק".

גם כל וגר. קניג חושב בגלל התיבה "כתוב" בלשון יחיד, שכאילו ח"ו תיבות "וכל מכה" הן הוספה מאוחרת; אבל נעלם ממנו הכתוב בירמיהו ו. ז. שם נזכרו "חלי ומכה" יחד. ואין לתמה כלל על לשון יחיד שנאמרה כאן. השה גק 145 ושם 146, וכן להלן ל. י (השה גם אייזולד 339). — יעלם. העיין בשר"א במקום חטף פתוח. השה ראב"ע.

במתי מעט. השה את פירושונו למעלה כו. ה. — ככוכבי השמים. י. כב. — כי לא שמעת. כמו בפסוק מה.

* וילהויזן (קומפוז). רואה במלים: "דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה" (פסוק גח). וכן להלן: "ספר התורה הזאת" (פסוק סא). כאילו ח"ו מחבר התוכחה אינו מחבר ספר דברים. וכבר השיב עליו קינן (אייגלייסונג עמוד 122) תשובה מספקת. שהרי בספר משנה תורה עצמו נאמר (לא. ט והלאה) שנכתבה "התורה הזאת" על ידי משה, ואם כן למה לא יזכיר א"ל "ספר התורה הזאת". גם כאן וגם למעלה יז. יח והלאה.

הַפּוֹסְקִים טג—סח: וְהָיָה כִּאֲשֶׁר שָׁשׁ ה' עִלְיֵיכֶם לְהִיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יִשִּׁישׁ ה' עִלְיֵיכֶם לְהַאכִּיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וּנְסַחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֶתָּה בָּא שְׂמָה לְרִשְׁתָּהּ. וְהִפְיֹצֵךְ ה' כָּכָל הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ וְעַבְדַת שֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יִדְעַת אֶתָּה וְאֲבוֹתֶיךָ עֵץ וְאֶבֶן. וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תִרְגִּיעַ וְלֹא יִהְיֶה מִנוּחַ לְכַף רַגְלְךָ וְנָתַן ה' לְךָ שֵׁם לְבַרְגָּז וּבְלִיּוֹן עֵינַיִם וְדַאבוֹן נֶפֶשׁ. וְהָיוּ חֵיוֹךְ תִּלְוֹאִים לְךָ מִנְּגִד וּפְחַדַת לִילָה וְיוֹמָם וְלֹא תֵאֱמֹן כַּחֲיוֹךְ. כְּבוֹקֵךְ תֹּאמַר מִי יִתֵּן עָרֵב וּבְעָרֵב תֹּאמַר מִי יִתֵּן בּוֹקֵר מִפְּחַד לְבַבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחַד וּמִמְרָאָה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה. וְהִשִּׁיבְךָ ה' מִצָּרִים בְּאֲנִיּוֹת בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר אִמַּרְתִּי לְךָ לֹא תוֹסִיף עוֹד לְרִאזוֹתָהּ וְהִתְמַכְרַתֶּם שֵׁם לְאוֹיְבֶיךָ לְעַבְדִּים וּלְשִׁפְחוֹת. וְאִין קוֹנָה.

הקטע הקודם של התוכחה סיים בתיאור הניגוד בין ההווה האומלל לבין העבר המאושר, וכן מתחיל הקטע האחרון הזה של התוכחה לתאר את הניגוד הזה בהנהגתו של הקדוש ברוך הוא עם עמו. דרכו של השי"ת לנהוג עם עמו כדרך האב עם בנו. כל זמן שהבן הולך בדרכי ישירים שמח האב להיטיב עם בנו, אבל בשעה שהבן הולך בדרך רעה, שמח האב אם יצא אמצעי להחזיר את בנו למוטב. וכן שמח הקב"ה כביכול בזה שעל ידי הגלות הוא מחזיר את ישראל בתשובה לפניו. אחרי שעזבו אותו וחסאו לפניו.

וְנִסַּחְתֶּם. לשון עקירה מהארץ (משלי ב, כב). — מֵעַל הָאֲדָמָה. שייך גם אל „להאביד אתכם ולהשמיד אתכם". כלומר, השי"ת שש שתאבדו מעל האדמה. הַשְׂוֹה לְמַעַלָּה ד, כו ולמעלה יא, יו, שגם שם הלשון „אבד מעל האדמה" משמשת במובן זה, לאמר השי"ת שמח על הגלות העתידה להחזיר אתכם בתשובה. „וְהִשִּׁיבְךָ מִצָּרִים" פירושו לבער ממקום זה. הַשְׂוֹה לְמַעַלָּה ד, ג. וכן גם פירוש „שמד", למעלה ד, כו. הַשְׂוֹה גַּם יִשְׁעִיהָ כג, יג ושם טו, אֲשֶׁר מִשֵּׁם הוֹכַחָה בְּרוּרָה לְפִירוּשׁ תִּיבַת „להאביד" ו„להשמיד" בכתוב שלפנינו. וְהִפְיֹצֵךְ. בויקרא כו, לג נאמר „אזרה". ביחזקאל נמצאים שני הביטויים, לדוגמא ל, כג; כו, ומכאן תשובה למינים, שהרי השתמש יחזקאל

בלשונו גם בפסוקי ויקרא וגם בפסוקי דברים, כמו שכבר הארכנו לבאר בויקרא כו. — ועבדתם שם וגו'. כמו למעלה פסוק לו ולמעלה ד, כה. לא תרגיע וגו'. השה איכה א, ג. זאת היא מדה טובה לישראל, כדי שלא יתבוללו בעמים. — לב רגז. השה ויקרא כו, לו. — וכליון עינים וגו'. השה ויקרא כו, טז; שמואל א ב, לג.

והיו חייך תלואים. כלומר כדבר שהוא תלוי באויר ואין לו בסיס וקיום. בלשון המשנה דבר מסופק נקרא תלוי, השה רש"י. — לך מנגד. כלומר, לא תהא בטוח בחייך, כאילו היית רואה אותם תלויים כנגדך. בבוקר תאמר, בטוטה מט, א פירשו חכמינו ז"ל, שתאמר הלאי והיה ערב של אתמול, כי הצרות הולכות ומתחזקות. לא כן הוא בתרגום יונתן. הוא מפרש שתצפה לערב הבא, כיון שעל ידי ריבוי הצרות נראות שעות היום או הלילה ארוכות מאד. — ממראה עיניך. כמו בפסוק לד. והשיבך... באניות. השה במבוא. — ואין קונה. מצד אחד קלה היא, כי יהיו בזויים כל כך, שאפילו בשעה שיציעו את עצמם להמכר לא ירצו לקנותם, אפילו לעבדות. אבל יש בזה גם נחמא פורתא, שלא ישתעבדו בתור עבדים, כיון שלא ירצו לקנותם. — טיטוס הרשע שלח (לדברי יוסף בן מתתיהו: מלחמת היהודים ו, ט, ב) 17000 יהודים למצרים לעבדות סדך. בזמנו של אדריאנוס קיסר נמכרו ליד קבר רחל בתור עבדים יהודים רבים לאין מספר (הירונימוס לירמיהו לא). אבל אין צורך לומר שנבואה זאת מתייחסת למאורע מסויים דווקא, אלא שבא הכתוב לומר שישראל ירדה מפני שלא שמעו בקול ה', לשפל המדרגה, ובה יונח הגרעין לגאולתם.

109 סס : אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה
לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלכד הברית אשר
כרת אתם בחורב.

בתרגום הולגטה ולוטר, משמש פסוק זה בתור כותרת לדברי משה הבאים אחרי כן. וכן הבינו החדשים. קניג מעיר שעד עכשו לא נזכרה עדיין כריתת ברית. אלא תנאי הברית, אבל „אלה דברי הברית“ פירושו כריתת הברית שנכרתה במואב, ועל כן נראה לצרף את הפסוק לפרשה שלאחריו. אבל לאמתו של דבר גם בפרקים הבאים עדיין לא נזכרה כריתת ברית בפועל. לא נאמר אלא: „לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתרי (כט, יא), וכן:

„ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת“ (כט, יג).
 וכן ממשיך הכתוב עוד כמה פעמים להזכיר את דברי האלה הזאת. (כט, יח
 והלאה), אלות הברית (כט, ל), והקלה (כט, כו). והכתוב מדגיש שהקלות
 נאמרו בספר הזה (דהיינו משנה תורה — כט, יט; כ, כו). אין ספק כי
 כוונת הכתוב לתוכחה שבפרק כח. הן נקראות „אלות הברית“ (כט, כ) וכן
 להלן כט, יא; יג קשורה האלה עם הברית. על כן פשוט הוא כי „דברי
 הברית“ שבפסוק כח, סח הן „אלות הברית“ שבפרק זה, ואם כן פסוק זה הוא
 סיום כל הפרק. וכן מוכח בירמיהו יא, א—י (השה את פירושנו למעלה כו.
 יא—יג). מה שנאמר בירמיהו שם פסוק ח: „ואביא עליהם את כל דברי
 הברית הזאת“, ודאי אין כוונתו אלא לתוכחה שבפרשת כי תבוא. אם כן
 גם כאן „דברי הברית“ הן „אלות הברית“. ועל כן מה שאמר הכתוב כאן
 „הברית... בחורב“, כוונתו לקלות שבתורת כהנים (ויקרא כו). כמו שהערת
 כבר בפירושי לויקרא בראש ההקדמה לפרק כו, פסוקים ג—מו.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il